
JOSEPH KNABENBAUER SJ (1839–1911)
A OTÁZKA EVOLUČNÍHO VZNIKU ČLOVĚKA

CTIRAD V. POSPÍŠIL

ABSTRACT

**Joseph Knabenbauer SJ (1839–1911) and the Question of
Evolutionary Origin of Man**

The paper is a part of the research that focuses on the Catholic theologians and biologists between 1871 and 1910 who accepted Mivart's thesis of the evolutionary origin of the human body, or who, on the contrary, tended to reject it. The paper presents J. Knabenbauer SJ (1839–1911). In the 1930s, Czech theologian J. Miklík asserted that Knabenbauer accepted Mivart's position. Knabenbauer's study on evolution is analysed. Already in 1877, Knabenbauer shows, in the first two parts of his work, an openness to the reality of evolutionary origin of species in the fauna and flora. In the third part, he deals with Mivart's thesis. From the philosophical point of view, Knabenbauer admits the possibility of the creation of human body by way of evolution. From the exegetical point of view, he refuses the reading of Gen 2:7 that considered this verse to be an allusion of the origin of the human body from the animal base. Because of this later view, Miklík's information is to be considered imprecise. Knabenbauer's study contains, though, much relevant information that testifies to the Catholic theology and exegesis of his era.

Keywords

Evolution; Origin of Man; Darwinism; Theology of Creation; History of Theology; Biblical Exegesis; Old Testament; Book of Genesis

DOI: 10.14712/23563598.2017.6

Předkládaný příspěvek¹ představuje pilotní studii projektu, jehož záměrem je zkoumat klíčové texty příslušných německých, italských, francouzských, španělských, anglických a amerických katolických teologů a nejvýraznějších křesťansky orientovaných přírodovědců z období 1871–1910, kteří buď přijímali některou z variant tak zvané Mivartovy teze,² anebo se vůči ní vymezovali určitým způsobem odmítavě. Na základě takovýchto předběžných, analyticky laděných studií by měla vzniknout souhrnná monografie mapující ediční počiny těchto do popředí vystupujících osobností, což by nám mělo pomoci lépe porozumět komplexnímu a několik generací trvajícimu procesu zapracovávání teorie evolučního vzniku člověka do teologie stvoření a do nového způsobu lektury biblických zpráv o stvoření lidstva.

Zmíněný badatelský záměr navazuje na předchozí detailní zkoumání, jak česká katolická teologie v letech 1850–1950 reagovala na dobové výzvy přírodních věd. V rámci právě připomenutého badatelského počínu bylo nevyhnutelné dotknout se předběžným způsobem také nejširšího kontextu světové katolické teologie.³ Na základě zahraniční odborné literatury, již jsem měl tehdy k dispozici, vyplynula na povrch jména několika odvážných průkopníků, kteří se již od roku 1871 snažili sladit hypotézu o evolučním vzniku lidského těla s údaji zjevení a s křesťanskou antropologií.⁴ Pozorný průzkum příspěvků z pera

¹ Předkládaná studie je součástí řešení grantového projektu GA ČR 16–08021S.

² V českém prostředí na konci 19. a na počátku 20. století bylo vcelku dobře známo, že původcem „katolické verze“ teze o vzniku lidského těla cestou evoluce a o přímém a zároveň skokově oduševnění tohoto těla ze strany Stvořitele byl anglický lékař a přírodovědec St. George Jackson Mivart (30. listopadu 1827, Londýn – 1. dubna 1900, Londýn), který v roce 1871 vydal svou vlastní monografii, jíž oponoval v témže roce vydané Darwinově knize o vzniku člověka cestou evoluce. Srov. St. George Jackson Mivart. *On the Genesis of Species*. London: Mac Milland and co. 1871.

Pokud se jedná o životní osud a dílo G. J. Mivarta, nezbyvá než na tomto místě odkázat na specializovanou literaturu: Srov. např. Jakob W. Gruber. *A consciousness in conflict: the life of St. George Jackson Mivart*. New York: Columbia University Press 1960; Michael Clifton. *A Victorian Convert Quintet. Studies in the Faith of Five Leading Victorian Converts to Catholicism from the Oxford Movement*. London: Saint Austin Press 1998; Jakob W. Gruber. Mivart, George Jackson, st. In: B. L. Marthaler (ed.). *New Catholic Encyclopedia*. Sv. 9. Washington D.C.: Catholic University of America 2005, s. 746–747.

³ Srov. Ctirad Václav Pospíšil. *Zápolení o naději a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*. Olomouc: Nakladatelství UP 2014.

⁴ V knize: Mariano Artigas – Thomas F. Glick – Rafael A. Martínez. *Negotiating Darwin the Vatican Confronts*. Baltimore: The John Hopkins University Press 2006, se pojednává o následujících teozích, kteří se přiklonili k určité verzi Mivartovy teze před

českých přírodovědců a katolických teologů nás přivedl k informacím o dalších autorech, o nichž se příslušná literatura v zásadě nezmiňuje anebo v některých případech opravdu jen letmo.

Základní indicie, která vedla k zájmu o osobnost uvedenou v titulu tohoto příspěvku, se nachází v jedné studii českého biblisty J. Miklíka⁵, jenž se sám k možnosti evolučního vzniku lidského těla staví spíše odmítavě, nicméně zároveň uvádí jména několika německých a rakouských biblistů, kteří podle něho v posledních letech zaujali k této teorii pozitivní stanovisko.⁶ Mezi ně je zařazen také J. Knabenbauer.

Miklíkovy údaje je ovšem nutno prověřit, a proto nyní přímo nahlédneme do Knabenbauerovy studie věnované dané tematice. Ještě předtím opravdu pouze letmo připomeneme nejzákladnější údaje týkající se autora a jeho života. Dějiny teologie se totiž nevyhnutelně pohybují v poli vymezeném dvěma pomyslnými rovnoběžkami, z nichž jednou je prosografie zabývající se životním příběhem dotyčného autora a celkovým přehledem jeho díla, což je celé zasazováno do širšího kontextu dobových událostí, zatímco tou druhou je jeho vlastní myšlenkový odkaz. Jestliže první zmíněná osa spadá nikoli výlučně, leč přednostně do kompetence historika, ke druhé z vlastní povahy

rokem 1905; Raffaele Caverni (1837–1900); Marie Dalmace Leroy OP (1828–1905); John Augustine Zahm (1851–1921); Geremia Bonomelli (1831–1914, od roku 1871 až do smrti byl biskupem v diecézi Cremona); John Cutbert Hedley (1837–1915, od roku 1881 biskupem v Newportu). Připomíná se pochopitelně také G. J. Mivart.

V publikaci: Thomas F. Glick. *Darwin en España*. València: Publicacions de la Universitat de València 2010, se objevují dvě jména autorů, kteří patří bezesporu mezi velikány katolické recepcce evolučního vzniku člověka, konkrétně Zeferino González (1831–1894, od roku 1884 kardinál) a Juan Gonzáles de Arintero O.P. (1860–1928).

⁵ Srov. Josef Miklík. Člověk ve světle prvních tří kapitol Genese. *Časopis katolického duchovenstva* 1–2 (1930), s. 1–11; *Časopis katolického duchovenstva* 3–4 (1930), s. 145–154.

ThDr. Josef Miklík, 1886–1947, redemptorista, absolvent věhlasného Papežského biblického institutu. Za války byl vězněn v Terezíně. Srov. Jiří Hanuš. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století*. Brno: CDK 2005, s. 99. Snadno by mohlo dojít k záměně s jeho rodným i řeholním bratrem Konstantinem Miklíkem.

⁶ Jedná se o následující jména: Norbert Peters (1865–1958, příspěvek roku 1907); Franz von Hummelauer SJ (1842–1914, příspěvek zřejmě 1908).

Z jiných zdrojů jsem sám vytěžil další dvě jména významných rakouských teologů a přírodovědců, kteří před rokem 1910 přijímali Mivartovu tezi: Erich Wasmann SJ (1859–1932); K. Hasert. O posledně zmíněném se navzdory nemalému úsilí prozatím sice nepodařilo zjistit žádné relevantní informace, jsou však k dispozici jeho apologeticky laděné monografie z konce 19. a počátku 20. století editované v Grazu. Vzhledem k tomu, že o autorovi tohoto jména nevědí nic ani mnou konzultovaní rakouští odborníci a že po jeho jménu není ani stopy v *Biographisch-Bibliographisch Kirchenlexikon*, nelze vyloučit, že se jedná o pseudonym.

věci spontánně tíhne spíše profesní teolog, který se snaží odhalovat a hlouběji pochopit jemné předivo myšlenkových struktur a vzájemnou interakci jednotlivých zpracování dané problematiky v průběhu toku času.⁷ Je tudíž pochopitelné, že těžištěm našeho zájmu je analytická lektura Knabenbauerovy studie.

1. Základní informace o J. Knabenauerovi SJ

Zmíněný autor se narodil dne 19. března 1839 v bavorském Deggen-dorfu a zemřel 12. listopadu 1911 v Maastrichtu.⁸ Studia započal v bavorské klášterní škole v Metten. V roce 1859 vstoupil do jezuitského řádu. V letech 1860–1864 působil jako lektor ve škole Stella Matutina v rakouském Feldkirchu. Následně dva roky intenzivně studoval klasickou filologii, filosofii a exegesi. V roce 1866 se vrátil do Feldkirchu a přednášel zde šest let v místním semináři. Na základě dalších intenzivních studií dosáhl v roce 1872 profesury v oboru starozákonní i novozákonní exegeze, následně pak působil v Anglii, konkrétně v Ditton Hall, Shropshire. V roce 1895 byl takřkajíc převelen do Holandska, kde na řádovém studiu ve Valkenburgu uváděl studenty do biblických věd. Zde setrval až do konce svých dnů v roce 1911.

J. Knabenbauer byl velmi pracovitý bibliista. Za zmínku určitě stojí skutečnost, že v roce 1885 založil spolu se dvěma přáteli ještě z dob svého pobytu ve Feldkirchu, konkrétně s Karlem Josephem Rudolphem SJ a Franzem von Hummelauerem SJ, skupinu, která pracovala na obsáhlém exegetickém díle „*Cursus Scripturae Sacrae*“ (CSS). Knabenbauer sám nesl na svých bedrech největší díl práce. Jeho počín se však nedočkal ze strany obce katolických biblistů jednoznačně pozitivního hodnocení.

Knabenbauer na jedné straně projevoval otevřenost novým otázkám a univerzitnímu dialogu, na druhé straně se však zároveň stavěl velmi

⁷ Řečené rozhodně neznamená, že profesní teolog by nepohlížel s velkou úctou na snažení kolegů, kteří mravenčí, převážně historiografickou prací vytvářejí jeden ze základních opěrných bodů jeho vlastního snažení v oblasti dějin myšlenkových struktur. V oboru dějin české katolické teologie je třeba určitě vyzdvihnout dílo: Vojtěch Novotný. *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. Praha: Karolinum 2007; Vojtěch Novotný. *Teologie ve stínu. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. Praha: Karolinum 2007.

⁸ Níže uvedené informace pocházejí z: K.-G. Wesseling. Knabenbauer S.J., Exeget. In: *Biographisch-Bibliographisch Kirchenlexikon*. Sv. IV. 1992, s. 107–108. [23. 1. 2016]. <http://www.bbkl.de>; W. Koester. Knabenbauer, Joseph, SJ. In: *LThK* 6, s. 535.

ostře proti modernistickým tendencím reprezentovaným jmény jako Hermann Gunkel a Alfred Loisy. Knabenbauer odmítal tehdejší formy přístupu k Písmu, které stavěly na srovnávací vědě náboženské. Nevnímal také právě přívětivě vyhraněnou historickou kritiku biblického textu. Obhajoval kupříkladu Ježíšovu neomylnost proti tendencím vyplývajícím z kritiky starokřesťanské eschatologie. V jeho komentářích se projevuje vynikající znalost patristických a scholastických pramenů, což může být přínosné i pro dnešního badatele.

Hodnocení jeho myšlenkového zaměření bude pochopitelně i dnes kolísat podle toho, jaká stanoviska zaujímá posuzovatel. Pro takzvaně pokrokové bude tradicionalistou, zatímco ti, pro které je zásadní hodnotou výklad zjevení v duchu víry církve jako celku, budou velmi pozitivně hodnotit Knabenbauerovu pravověrnost i velmi solidní myšlenkovou strukturu jeho publikačních počinů, což pochopitelně neznamena, že by nedokázali spravedlivě kriticky vnímat ty prvky jeho myšlení, které jsou dnes již evidentně překonány. Každopádně bychom si měli jasně uvědomovat, že stejně jako my sami nejsme ani pouze světlem, ani pouze temnotou, platí totéž nevyhnutelně i o našich předchůdcích. Jednoduché a jednoznačné „škatulkování“ vede nevyhnutelně k nespravedlivému posuzování a – a to je opravdu znepokojující – k ideologické lektuře minulosti, což se nezbytně bude promítat i do ideologizace hodnocení naší současnosti, s čímž opravdový badatel ve jménu poctivého hledání pravdy pochopitelně nechce mít nic společného.

Vzhledem k tomu, co nyní o J. Knabenbauerovi a o jeho názorové orientaci víme, můžeme již na tomto místě vyslovit předběžnou domněnku, že Miklíkova informace ohledně jeho příklonu k Mivartově tezi se nezdá být zcela pravděpodobná. Právě uvedené konstatování se může opřít o jednu zmínku ze současné odborné literatury, podle které kardinál Tripepi ve svém posudku ohledně evolučního vzniku člověka pro Sv. Officium z první poloviny devadesátých let 19. století zmiňuje Knabenbauera spolu s kardinálem Zeferino Gonzálem mezi odpůrci Mivartovy teze.⁹

⁹ Srov. Artigas – Glick – Martínez. *Negotiating Darwin*, s. 83.

2. Knabenbauerova studie o evoluci z roku 1877

Procházíme-li výběr z publikační činnosti J. Knabenbauera v *Biographisch-Bibliographisch Kirchenlexikon*, nenacházíme zde studii, která se nyní stává předmětem našeho zájmu: Joseph Knabenbauer. Glaube und Deszendenstheorie. *Stimmen aus Maria-Laach* 13, 1 (1877), s. 69–86; 13, 1 (1877), s. 121–138. Neshledáváme zde ani žádnou další práci, která by se podle svého titulu bezprostředně týkala problematiky evoluce.¹⁰

Druhé, rozhodně nikoli nezajímavé zjištění nám říká, že J. Knabenbauer psal svůj příspěvek do německého teologického periodika v době svého pobytu v Anglii, a proto jeho informace ohledně darwinismu i reakcí věřících na Mivartovu tezi se netýkají tolik dobového Německa jako spíše anglického prostředí. Náš autor vnímal problematiku darwinismu i Mivartovy reakce na teorii evolučního vzniku člověka opravdu bezprostředně.

Na samotném počátku Knabenbauer konstatuje naléhavost problému, když výslovně tvrdí:

Zdá se, že není zcela neoprávněné tvrdit, že v dějinách přírodních věd se stěžejně najde podobný příklad, kdy určitá hypotéza vzbudila tolik vášni, jako je tomu s darwinistickým výkladem vzniku biologických druhů.¹¹

Následně autor konstatuje, že důvody daného vzrušení neleží tolik na poli přírodovědy, jako spíše na náboženském poli, protože mnozí tuto teorii vnímají jako příležitost skoncovat s křesťanskou koncepcí stvoření. Je tedy třeba se danou otázkou zabývat a zkoumat, zda je uvedená koncepce opravdu v každém ohledu v rozporu s vírou a zjevením.

Na straně 71 se dozvídáme, že práce je rozčleněna do tří částí. První otázkou je, zda člověk může na základě pramenů víry tvrdit, že nynější druhy rostlin a živočichů vznikly z nemnoha prapůvodních životních forem cestou vývoje. Druhá otázka se týká poměru údajů zjevení a teologické tradice k prapůvodnímu povstání života jako takového. Konečně třetí otázka se obírá vznikem lidstva. Je tedy patrné, že první

¹⁰ Srov. Wesseling. *Knabenbauer S.J., Exeget*, s. 107–108.

¹¹ Knabenbauer. *Glaube*, s. 69. („Man hat nicht mit Unrecht bemerkt, es sei in der Geschichte der Naturwissenschaften kaum ein Beispiel aufzufinden, dass eine Hypothese so sehr die Leidenschaften aufgeregert habe, wie die darwinistischen Aufstellungen über die Entstehung der Arten.“)

partie studie se ve dvou bodech věnuje problematice evolučního vzniku v oblasti flóry a fauny. Bezprostředním předmětem našeho zájmu bude pochopitelně třetí část, která se kryje s druhým pokračováním studie. Nicméně obě otázky, které rozlišujeme, není možno tak docela oddělovat, a proto se nyní stručně zahledíme také do prvních dvou částí studie.

V **první části**¹² se setkáváme s evidentní otevřeností vůči vzniku současných biologických druhů cestou vývoje. Hned na straně 72 je zmiňován učený profesor na katolické „*Kensington College*“ St. George Mivart. Knabenbauer sám na začátku bezprostředně konstatuje:

Z hlediska víry není zakázáno mínění, podle něhož by současné rostlinné a živočišné druhy povstaly z několika málo dávných životních forem.¹³

Knabenbauer se nejen nyní, ale i na dalších místech svého pojednání odvolává na komentáře k první kapitole Geneze od Basila,¹⁴ Řehoře z Nyssy, Ambrože, Suáreze¹⁵ a dalších autorů, jejichž názory na vznik živočišných a rostlinných druhů rozhodně nevylučují, že vedle první stvořitelské příčiny mohly významně spolupůsobit rovněž stvořené druhotné příčiny, jinými slovy, Bůh mohl stvořit živé tvory prostřednictvím stvořených příčin a zákonitostí. Základním výchozím bodem takovýchto úvah je verš Gn 1,24, kde Bůh vydává příkaz, aby země vydala rozličné živočišné druhy.

Na straně 74 se připomíná Koperník a konstatuje se, že zjevení jeho přínosy není dotčeno, bylo pouze třeba ustoupit od doslovného vnímání biblického textu. Ano, rostliny a živočišstvo povstalo ze země, ale nikoli nahodile, neplánovitě, bez Boží vůle. To je také dodnes konstantní rys křesťanské recepce evolučního vzniku živých tvorů. Čirá nahodilost daného procesu by vylučovala rozhodující vliv Stvořitele, což by bylo v rozporu se základním náboženským údajem zjevení.

Knabenbauer souhlasí s Mivartem, že církevní otcové a renomovaní autoři pozdějších staletí sice neučili přímo o evoluci, nicméně

¹² Srov. tamtéž, s. 72–81.

¹³ Tamtéž, s. xxx. („Von Seite des Glauber ist es nicht verwehrt, die Abstammung der gegenwärtigen Pflanzen- und Thierarten von einigen wenigen Grundformen aufzunehmen.“)

¹⁴ Na straně 78 Knabenbauer odkazuje na Hom. 9 in *Hexaemeron*; PG 28, 190.

¹⁵ Na straně 79 Knabenbauer odkazuje na Suárezovo dílo *De opere 6 dierum*, 2, cap. 10, n. 12. Bůh mohl uvést v existenci některé tvory prostřednictvím působnosti druhotných příčin.

v jejich dílech se nacházejí takové výroky, které umožňují uvést novou descendenční teorii do souladu s křesťanskou vírou.¹⁶ Na téže straně se připomíná Augustinova koncepce stvoření druhů, podle níž Stvořitel vložil do materie všechny předpoklady k jejich vzniku, a tak je vlastně přivedl k faktické existenci prostřednictvím druhotných přirozených příčin.¹⁷ Na straně 76 se připomíná autorita Tomáše Akvinského,¹⁸ který v dané záležitosti navazuje na Augustina.

Nyní se dostáváme ke **druhé části Knabenbauerovy studie**,¹⁹ v níž se zabývá otázkou povstání praforem života. Hned na počátku náš autor konstatuje, že vznik prvního života je zcela mimo kompetenční pole přírodovědeckého bádání. Knabenbauer samozřejmě odmítá tezi materialistů o věčnosti hmoty.

A pochopitelně se opětně vymezuje vůči pojetí evoluce, které staví na čiré nahodilosti a bezplánovitosti. Knabenbauer jako jeho teologičtí kolegové konstatuje, že vědecký výzkum všude shledává uspořádání, řád a plánovitost. Bůh prostě chtěl, aby se věci měly tímto způsobem, a proto od počátku vše uspořádal tak, aby tvorové vznikali prostřednictvím spolupůsobení stvořených, druhotných příčin.²⁰

Až do konce této druhé části se jedná stále o totéž, tedy o Boží řízení vzniku života a o plán projevující se v úžasném díle stvoření živých forem prostřednictvím druhotných příčin. Nyní je také zřejmé, proč náš autor pojednává o evoluci ve dvou bodech. Zatímco v tom prvním poukazuje na shodu možného faktu evoluce s křesťanským zjevením i s teologickou tradicí výkladu Písma, nyní se staví proti nepřijatelným světonázorovým a ideologickým interpretacím evoluce ve formě materialismu a imanentismu. K řečenému si dovoluji podotknout, že tyto takřkajíc interpretační nadstavby evoluční teorie rozhodně nemají přírodovědecký charakter a patří do oblasti filosofických úvah. Střet interpretací určitě k interpretativním vědám patří, a proto ateistický a teistický výklad stvoření ve formě evoluce budou stát jeden proti druhému zřejmě až do konce dějin lidstva.

¹⁶ Srov. Knabenbauer. Glaube, s. 75.

¹⁷ Na této a dalších stranách se odkazuje na: Augustin. *De Gen ad litt.*, 5, 4.5; 6, 4.5.6; PL 54, 325, 326, 341.

¹⁸ Na této a dalších stranách se odkazuje na: Tomáš Akvinský. *Lib. c.*, 5, 21; 6, 14; *Sent II*, 12, 1, 2.; *STh I* 73, 1 ad. 3.

¹⁹ Srov. Knabenbauer. Glaube, s. 81–86.

²⁰ Srov. tamtéž, s. 83.

Každopádně jsme v Knabenauerově studii svědky velmi rané reakce na evoluční teorii, která nevidí zásadní rozpor mezi skutečností evoluce a vírou, zjevením a učením tradice. Knabenbauer v této věci skutečně souhlasí s Mivartem a jeho názory bychom ani dnes rozhodně nehodnotili jako zpátečnické.

Nyní se dostáváme ke **třetí části**, která je věnována otázce vzniku člověka. Již rozsah tohoto oddílu ukazuje, že se jedná o otázku zcela zásadní a mnohem důležitější, než byly ty, o nichž se pojednávalo v předchozích dvou částech této studie.²¹ Knabenbauer to jasně potvrzuje hned na začátku, když podotýká, že pro naprostou většinu zastánců vývojové teorie právě zde leží jejich nejhlubší zájem, totiž prezentovat člověka pouze jako poněkud více vyvinuté zvíře.²² Řečené svým způsobem platí i dnes.

Knabenbauer pochopitelně návazně pojednává o tom, co je z hlediska křesťanské víry nezpochybnitelné, totiž o bezprostředním stvoření lidské duše, která nemůže být vnímána jako produkt evoluce z duše zvířecí:

Člověk sestává z těla a duše. Lidská duše je duchové a nesmrtelné bytí. Stejně tak, jako byla bezprostředně stvořena Bohem duše prvního člověka, je také stvořena duše každého jednotlivého člověka.²³

Jak je tomu ale se vznikem lidského těla? To je podle našeho autora klíčová otázka.

Bezprostředně je zmiňována Mivartova hypotéza, která podle Knabenbauerova svědectví vyvolávala v Anglii nemalé spory a i v Německu jí mnozí věnovali značnou pozornost. To dokládá poměrně značný vliv, který tato teze měla již v sedmdesátých letech 19. století. Anglický profesor Mivart podle Knabenbauera se vši rozhodností hájí duchovost a nesmrtelnost lidské duše, jejíž vznik nelze vysvětlovat jinak než prostřednictvím přímého stvořitelského zásahu Boha. Tento profesor katolické koleje v Kensingtonu však zároveň považuje za možné a s křesťanskou vírou slučitelné, že lidské tělo povstalo podobně jako

²¹ Srov. tamtéž, s. 121–138.

²² Srov. tamtéž, s. 121.

²³ Tamtéž, s. 121. („Der Mensch besteht aus Leib und Seele; die menschliche Seele ist ein geistiges, unsterblichen Wesen. Gerade so, wie die Seele des ersten Menschen unmittelbar von Gott geschaffen wurde, so wird es auch die Seele jedes einzelnen Menschen.“)

ostatní živočichové cestou evoluce z jiných forem života. Adam by tedy po tělesné stránce povstal z opa. Bůh by v takovém případě připravil cestou vývoje lidské tělo se zřetelem na jeho budoucí vybavení nesmrtelnou duší. Mivart to vše ale předkládá jen jako možnost, nikoli jako jednoznačné vysvětlení vzniku člověka.²⁴ Koneckonců stav dobové paleoantropologie neumožňoval jednoznačná tvrzení.

Celý další průběh tohoto intelektuálního hledání se soustřeďuje na otázku, zda je Mivartova hypotéza slučitelná s prameny křesťanské víry. Rozhodně není radno přejít bez povšimnutí, že sám Knabenbauer z filosofického hlediska²⁵ připouští následující možnosti: Bůh mohl stvořit lidské tělo z ničeho jako duši z již existující materie, ale také z již existujícího živočicha cestou evoluce. Na této rovině tedy není Knabenbauer vůči Mivartově tezi zcela uzavřen!²⁶ Nyní je ale podle něj nutné se ptát, jak to podle údajů zjevení Stvořitel skutečně provedl.

Základní otázka se pak soustřeďuje na výklad verše Gn 2,7, kde se hovoří o tom, že Bůh stvořil člověka z prachu země a vdechl do jeho chrípí dech života. Vzhledem k verši Gn 1,24, kde se říká, že Bůh přikázal zemi, aby vydala rozmanité druhy živočichů, lze vcelku snadno uvažovat o tom, že i stvoření lidského těla vývojem z živočichů by odpovídalo stvoření z prachu země, protože i tito živočichové povstali z prachu země, který je v nich obsažen.

„Kdyby tedy i lidské tělo bylo vytvořeno z organismu nějakého opa, mohlo by se o něm pořád tvrdit, že bylo stvořeno z prachu země.“²⁷

Nyní se vše soustřeďuje na otázku, zda biblická exegeze umožňuje, aby byl tímto způsobem, který by byl otevřen Mivartově hypotéze, čten verš Gn 2,7.²⁸ Knabenbauer se pak snaží sáhodlouze dokazovat, že podobná lektura se příčí vědecké exegezi a že prach země je třeba brát jako bezprostřední materiální příčinu stvoření lidského těla. Jeho ar-

²⁴ Srov. Knabenbauer. *Glaube*, s. 121–122.

²⁵ „Denkbar und möglich sind verschiedene Fälle.“ (Myslitelné a možné jsou různé eventuality.) Knabenbauer. *Glaube*, s. 123.

²⁶ Srov. tamtéž, s. 123–124.

²⁷ Tamtéž, s. 125.

²⁸ Na tomto místě si dovoluji osobní svědectví. Když jsem se někdy na konci šedesátých let minulého století ve svých deseti nebo jedenácti letech začal ptát, jak sladit evoluční vznik člověka, který mne už tenkrát fascinoval, s tím, co čteme v Bibli, můj otec začal hovořit o stvoření člověka popsaném v Gn 2,7. Mluvil o stvoření duše, což odpovídalo vdechnutí dechu života, a pak mi řekl, že stvoření těla nemuselo být přímo z prachu země, nýbrž zprostředkovaně přes živočichy, kteří jsou přece rovněž z prachu země. Jak vidno, *sensus fidei* vedl nejednoho vzdělaného katolíka k podobnému porozumění danému textu, s nímž ve své době zápolil Knabenbauer.

gumenty nám dnes ovšem nepřipadají zcela přesvědčivé. Jména Adama a Evy ukazují na jejich původ. Nejprve se hovoří o stvoření Evy z Adamova žebra. Proto je následně nazvána „*Männin*“ (mužena²⁹), neboť byla vzata z muže. Adam nese své jméno proto, že byl vzat ze země (*adamah*), což podle našeho exegety ukazuje na přímý původ Adamova těla z prachu země. Knabenbauerovi připadá, že popis, který nacházíme v Písmu, jasně odpovídá stvoření bezprostředně ze země, zatímco vznik lidského těla vývojem z živočichů neodpovídá dikci knihy Geneze.³⁰ Vyloučena je pochopitelně i možnost stvoření lidského těla z ničeho.

Adam musel podle Knabenbauera vědět o svém původu.³¹ Vznikl-li by vývojem z opů, pak by podle našeho exegety musel o zvířatech tvrdit, že je kostí z jejich kosti a masem z jejich masa.³² Aby podpořil toto své tvrzení, které mu umožňuje doslovnou četbu příslušných veršů knihy Geneze, německý jezuita vyslovuje jen stěží udržitelnou hypotézu, která někdy bývá označována jako „*traducianismus*“, podle níž se vyprávění o stvoření člověka tradovalo od Adama až po Mojžíše.³³

Na tomto místě ovšem vyvstává palčivá otázka vnitřní soudržnosti myšlenkového postupu německého exegety. V případě vzniku rostlinstva a živočišstva se neobává volnější lektury obdobně jako v okamžiku, kdy tvrdí, že Koperníkův heliocentrismus nečiní žádný problém, neboť stačí ustoupit od doslovného pojmání některých míst Písma. Jestliže v případě vzniku živočišných a rostlinných druhů mohly uplatnit svůj významný vliv také druhotné, stvořené příčiny, proč by stejné zákonitosti neměly spolupůsobit při vzniku lidského těla? Lidské tělo je navíc evidentně zasazeno do celé sítě vztahů uvnitř ekosystému, takže jeho jasné vydělování z živočišné říše by muselo vést k problémům například s požíváním rostlin a živočichů. Proč tedy nyní aplikovat doslovnou lekturu? Proč nevnímat i nyní, že kompetenční pole Písma leží v náboženském sdělení, které tkví jednak ve zvěstování Hospodinovy zásadní role ve stvoření člověka, jednak pro člověka konstitutivní závislosti na Stvořiteli, ale netýká se otázky, jak Bůh uskutečnil toto své dílo?

²⁹ Srov. Gn 2,23.

³⁰ Srov. Knabenbauer. Glaube, s. 130.

³¹ Srov. tamtéž, s. 131.

³² Srov. tamtéž, s. 133.

³³ Srov. tamtéž, s. 132.

Určitým ospravedlněním Knabenbauerova názorového postoje by mohla být skutečnost, že zatímco ohledně vzniku druhů v říši rostlin a živočichů se dají nalézt ve spisech církevních otců a význačných teologů tvrzení, která umožňují evoluční lekturu, ohledně vzniku člověka se s ničím podobným nesetkáváme.⁵⁴

Každopádně je ale téměř nezpochybnitelné, že náš autor úzkostlivě trvá na v jeho době tradiční představě ohledně stvoření člověka a toto své předporozumění nemíní měnit. Jeho argumentace podle mého soudu není cestou k spravedlivému závěru, nýbrž je diktována obhajobou závěru předem daného! V tomto ohledu je Knabenbauerův postoj v jistém slova smyslu předpojatý, což je ale vzhledem k dobovému stavu vědění vcelku pochopitelné. Evoluční vznik lidského těla nebyl v jeho době ničím jiným než zásadní vědeckou revolucí, která se musela v souboji s předchozím paradigmatickým prosadit pomocí pádných argumentů, ty ovšem v době vzniku analyzované studie ještě nebyly k dispozici.

V závěru své studie Knabenbauer dále poukazuje na těsné sepětí lidské duše s lidským tělem, a proto podle něj bylo třeba, aby obě roviny lidské existence vznikly souběžně.⁵⁵ Tím nepřímou poukazuje na největší slabinu Mivartovy teze, která silně zavání dualistickou koncepcí poměru mezi duší a tělem, což je v nemalém napětí vzhledem k antropologii celého Písma.

Jestliže na posledních řádcích svého příspěvku Knabenbauer poukazuje na to, že se hypotéza vzniku člověka z opů zatím nemůže opřít o žádné jisté vědecké údaje, pak to – jak jsem již konstatoval – v roce 1877 bezesporu odpovídalo skutečnosti.

3. Závěr

V první řadě je naší povinností konstatovat, že informace z článku Josefa Miklíka není zcela přesná. J. Knabenbauer se v roce 1877 jakožto biblický exegeta nestavěl k Mivartově tezi o vzniku lidského těla evoluční jednoznačně pozitivně. O tom, že by svůj názor v průběhu života změnil, nám není nic známo. Rozhodně ale není nezajímavé, že tento biblista připouští danou možnost na filosofické rovině, když výslovně tvrdí, že jde o jednu ze tří možností vzniku lidského těla.

⁵⁴ Srov. Knabenbauer. Glaube, s. 136–137.

⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 138.

Článek je velmi zajímavý také z hlediska autorova postoje k evoluci v oblasti fauny a flóry, kde jsme svědky evidentní a argumentačně velmi rozvinuté otevřenosti, která si teologicky v mnohém uchovává svou aktualitu až do současnosti. V této věci je Knabenbauer plně v souladu s Mivartem. Ba co víc, bohatství argumentačního materiálu z děl církevních otců i středověkých a raně novověkých mistrů ve prospěch tohoto postoje je skutečně nebývalé. Nezapomínejme, že se nacházíme v roce 1877.

Předběžně lze hypotetizovat, že se německá teologická scéna velmi záhy začala stavět k evoluci v oblasti květeny a zvířeny otevřeně, což mohlo mít vliv na české katolické teology, v jejichž dílech ve stejné době, kdy vznikl Knabenbauerův příspěvek, shledáváme obdobné trendy.⁵⁶ Zdá se, že kupříkladu italská teologická scéna nebyla tak jednoznačně nakloněna evolučnímu pojetí vzniku v oboru fauny a flóry.

*Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy
Katedra fundamentální a dogmatické teologie
Thákurova 3
160 00 Praha 6 – Dejvice
e-mail: pospasil@ktf.cuni.cz*

⁵⁶ Srov. Pospíšil. *Zápolení o naději a lidskou důstojnost*, s. 62–115.